

KÜTAHYA VE YÖRESİ AĞIZLARI SÖZ VARLIĞINDA BİTKİ ADLARI

THE PLANT NAMES IN THE VOCABULARY OF KÜTAHYA AND ITS REGION'S DIALECT

A. Nur SIR DÜNDAR*

Öz

Türkiye Türkçesinin söz varlığında çok sayıda bitki adı mevcuttur. Bunlara Türkiye Türkçesi ağızlarında farklı adlandırmalarla anılan bitki adlarını da ilave edersek bu sayı önemli oranda artacaktır. Zira Türk coğrafyasında her bitkinin değişik sayıda farklı adı hatta her adın da farklı değişkeleri bulunmaktadır. Örneğın, yerel ağızlarda hindiba için ak güneş, çatlankoz, gügeyik, hindibağ; yavşan otu için acı ot, kara pelin, sancı otu gibi adlar kullanılmaktadır. Bu adların birçoğı, sözlüklere ya da botanikle ilgili kitaplara henüz girmemiştir. Oysa Türkiye'nin genelinde farklı söyleyiş biçimleriyle kullanılan on bin civarında yabancı bitki adının olduğı bilinmektedir. Bu sayı, Bozkır kültürünün kurucusu kabul edilen Türklerin doğayla olan etkileşimini yansıtan önemli bir rakam, Türk coğrafyasındaki bitki çeşitliliğini gösteren kayda değer bir veridir. Bitki adlarının Türkçenin söz varlığında kapladığı alanı belirlemede bu verilere ihtiyaç vardır. Çünkü milletlerin kavramlar dünyasını, onların yaşam tarzı, hayat felsefesi, kültürel yapısı, beslenme alışkanlığı, barınma şekli ve ekonomik hayatı belirler. Sözcüklerin her biri, bir kimliğin ifadesidir; bünyesinde Türk kültüründen derin izler gizler. Türklerin bitkilere verdiği adlar da bu tür sözcüklerdendir. Dolayısıyla Türk dili ve kültürü, bitki adlarından bağımsız düşünülemez.

Bu çalışmada, Kütahya ve yöresi ağızlarındaki bitki adları ve bunların kavram alanlarına giren 170 sözcük ele alınmıştır. Bunun için Derleme Sözlüğü, Tuncer Gülensoy'un "Kütahya ve Yöresi Ağızları" adlı eseri ile Kütahya ve yöresi ağızları üzerine yapılan yüksek lisans tezlerinden yararlanılmıştır. İlk önce tarama yöntemiyle yazılı kaynaklarda geçen Kütahya ve yöresine ait bitki adları belirlenmiş, fişlenmiş sonra derleme yöntemiyle Kütahya ve yöresi ağızlarıyla ilgili çalışmalarda henüz kayıt altına alınmayan bitki adları tespit edilmiştir. Mevcut adlar, alfabetik olarak sıralanmış ve tematik olarak sınıflandırılmıştır. Bunların günümüzdeki karşılıkları, Baytop'un "Türkçe Bitki Adları Sözlüğü" adlı sözlüğünden de faydalanılarak verilmiştir. Elde edilen veriler, sayısal olarak değerlendirilmiş; çalışmanın sonunda da tablolar şeklinde sunulmuş; grafiklerle gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Kütahya ve yöresi ağızları, Türkçenin söz varlığı, kavram alanı, bitki adları

* Doç. Dr., Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, aysenur.sir@dpu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3240-3539 Kütahya TÜRKİYE

•

Abstract

There are many numbers of plants' name in Turkey's Turkish vocabulary. If we add the names of plants named differently in the Turkish dialects of Turkey, this number will increase significantly. Because in Turkish geography, every plant has many different names and even each name has different variables. For example hindiba is named as ak güneyik, çatlankoz, gügeyik, hindibağ, and yavşan otu is named as acı ot, kara pelin, sancı otu. Many of these names have not yet entered dictionaries or the books about botanic. However, in all Turkey it is known to about ten thousand wild plant names be used with the different pronunciation styles. This number is an important figure that reflects the interaction of Turks, who are accepted as the founders of the steppe culture, with nature, and a remarkable data showing the plant diversity in the Turkish geography. These data are needed to determine the area occupied by plant names in Turkish vocabulary. Because nations' lifestyle, life philosophy, cultural structure, eating habits, shelter and economic life determine the world of concepts are determines the world of concepts. Each of the words is an expression of an identity feature, and hides deep traces of Turkish culture in its structure. The names given by Turks to plants are also these types of words. Therefore, Turkish language and culture cannot be considered as independent of the plant names.

In this study, 170 words the plant names, and in their concept fields are handled in the dialects of Kütahya's region . For this, the Compilation Dictionary, Gülensoy's "Kütahya and Local Dialects" and master theses on the dialects of Kütahya and localities were utilized. First, the names of the plants belonging to Kütahya and its region, which are mentioned in the written sources were determined by scanning method, and the names of the plants that were not registered yet in studies related to the dialects of Kütahya and its region were determined by the compilation method. Findings are listed alphabetically. By utilizing Baytop's dictionary called "Turkish Plant Names Dictionary", their today's equivalents are given and their thematic classification is made. The obtained numeral data are presented as tables at the end of the study; shown in graphics.

•

Keywords

The dialects of Kütahya and its region, Turkish vocabulary, concept area, plant names

GİRİŞ

Bir dilin söz varlığındaki belirli alanlara ait sözcüklerin çokluğu, sık kullanımı, ayrıntılı oluşu, dillerin söz konusu alanla ilgili tutumunu sergiler. Türkçe bitki adlarındaki çeşitlilik de, bitkilerin Türklerin hayatında üstlendiği role bağlanabilir. Türkler, tabiatla daima iç içe yaşamıştır. Gerek kendi hayatında (beslenme, tedavi, boyacılık, alet - edevat yapımı vs.) gerekse hayvanlarının hayatında (beslenme, tedavi vb.) karşılığı olan bitkileri iyi tanımış, onlara başta kullanım amaçları ve görünüşleri olmak üzere çeşitli özelliklerini öne çıkaran adlar vermiştir (Şahin, 2016, s. 782). “*Türk halkının günlük yaşamda gıda, baharat, ilaç, boyar madde, süs ve daha birçok çeşitli şekillerde hayatlarının her alanında bitkilerden yararlanmaları hatta bitkilerin yetişmesinde başlıca etken olan toprağın belli bir dönemde bulunduğu ekili olma (tarla) veya olmama (kır, yazı) durumlarını bile adlandırırken bitkiyi esas almaları*” (Alkayış, 2007, s. 1) bunun bir göstergesidir.

Bitki adlarındaki çeşitlilik; sadece bitkinin kullanılış amacı, görünüşü değil yetiştiği yerle de doğrudan ilgilidir. Türkiye coğrafyasının taşıdığı özelliklere bağlı olarak yetiştirilen bitki türleri, bitki adlarının da çeşitliliğini artıran başka bir etken olmuştur. Ayrıca hayvan adları da bitkilerin adlandırılmasında sıkça kullanılmıştır. Bitki adı olarak en fazla ayı (Ayı gülü, Ayıkulağı) domuz (Domuz pıtrağı, Domuz turpu) gibi hayvan adlarına rastlanmaktadır. Bununla birlikte bitki adlarının yöreden yöreye değişen, farklı söyleyiş biçimleri, bitki türlerinin sayısından çok daha fazla bitki adının ortaya çıkmasını da sağlamıştır (Önler, 2004, s. 273).

Bitkilere verilen Türkçe adlar, yansıttığı ağız özellikleri açısından sadece söz dağarcığının zenginliğini göstermez, aynı zamanda kavram çeşitliliğini de ortaya koyar. Bu adların yöresel kullanılış biçimlerini görebileceğimiz bütün kaynakların başında, *Derleme Sözlüğü* gelir. 3000 bitki adının mevcut olduğu bu kaynaktan bölgelere göre halkın bitkiler alanındaki kültürü hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Ayrıca derleme çalışmalarını içeren bilimsel araştırmaların hızla artması, bunların yüksek lisans veya doktora tezi şeklinde sunulması yöresel sözcüklere ve bunların kavram düzeyine ulaşmayı bir kat daha kolaylaştırmaktadır.

KÜTAHYA VE YÖRESİNE AİT BİTKİ ADLARININ KAVRAM DÜZEYİ

Tarih boyunca farklı kültürlere ev sahipliği yapan Anadolu’da yöreden yöreye farklılıklar gösteren, çok çeşitli bitki adları kullanılmaktadır (Baytop, 2007, s. 17; Tuzlacı, 2011, s. 25). Kütahya ve yöresi ağızlarında da bu çeşitliliği görmek mümkündür. Özellikle *Derleme Sözlüğü*’ne yansıyan bitki adları, tarif ettikleri kavramlar açısından oldukça zengindir. Gülensoy’un *Kütahya ve Yöresi Ağızları* adlı çalışması ile Altıntaş, Aslanapa, Emet, Domaniç, Gediz, Dumlupınar, Pazarlar, Simav, Şaphane, Tavşanlı olmak üzere Kütahya’nın ilçelerini kapsayan derleme çalışmaları da bu çeşitliliğe önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte henüz yazıya aktarılmamış adların da mevcudiyeti bilinmektedir.

Yukarıda bahsi geçen çalışmalarda, derlenen ve çeviri yazıya aktarılan metinler, genellikle ses ve şekil bilgisi açısından ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Ancak metinlerdeki yöresel sözcükleri içeren sözlük çalışmalarına kısmen yer verilmiştir. Literatürde yerini alan bu bilimsel çalışmalar kronolojik olarak şu şekildedir:

İlk çalışma, Tuncer Gülensoy’un büyük bir özen ve duyarlılıkla yaptığı *Kütahya ve Yöresi Ağızları* adlı bilimsel eseridir. Eserde verilen metinler, 1973-1975 yılları arasında Kütahya merkez ve Tavşanlı, Domaniç, Altıntaş, Gediz, Simav ve Emet ilçelerine bağlı köylerin 56’sından derlenen

30 adet teyp kasetine kaydedilmiş konuşma metinleridir. Ses ve şekil bilgisi açısından incelemenin yapıldığı bu önemli çalışmanın sözlüğü de mevcuttur.

Mustafa Tayşî'nin "Tavşanlı ve Yöresi Ağız İncelemeleri" adlı yüksek lisans tezidir. Tez, 2007 yılında tamamlanmıştır. Kasete ses kaydedilerek yapılan çalışmada, Tavşanlı'ya bağlı 20 köyden derlenen 20 metin bulunmaktadır. Tezde, sözlük çalışmasına yer verilmemiştir.

Neşe Aydın'ın çalışması, "Kütahya Altıntaş Yöresi Ağız (İnceleme, Metinler, Sözlük)" adlı yüksek lisans tezidir. 2008 yılında tamamlanmıştır. Çalışmada, Altıntaş'a bağlı 23 köyden toplanan 37 metin bulunmaktadır. Metinler, ses bilgisi açısından ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Dilek Öztürk'ün çalışması, "Kütahya Emet Yöresi Ağız (İnceleme, Metinler, Sözlük)" adlı yüksek lisans tezidir. 2008 yılında tamamlanan çalışma, Emet ve buraya bağlı 37 köyün 16'sından toplanan metinlerden oluşmaktadır. Metinler, şekil bilgisi açısından değerlendirilmiştir.

Özcan Yavaş'ın çalışması, "Kütahya Aslanapa ve Yöresi Ağız" adlı yüksek lisans tezidir. 2009 yılında tamamlanan bu çalışma, Aslanapa'ya bağlı 17 köyden derlenen ve kasete kaydedilerek aktarılan 17 metnin ses ve şekil bilgisi açısından değerlendirilmesini içermektedir.

Mehmet Ali Dinçay'ın çalışması, "Kütahya Simav Ağız" adlı yüksek lisans tezidir. Bilim dünyasına 2009 yılında tanıtılmıştır. Çalışma, Simav'a bağlı 21 köyden derlenen 24 metni içermektedir. Derlenen metinler, ses ve şekil bilgisi açısından incelenmiştir.

Seçil Biber'in çalışması, "Kütahya Gediz ve Yöresi Ağız" adlı yüksek lisans tezidir. Çalışma, 2010 yılında tamamlanmıştır. Gediz'e bağlı 15 köyden ses kaydı yapılarak derlenen 15 metin ve bunların ses ve şekil bilgisi açısından incelenmesinden oluşmaktadır.

Beytullah Bekar'ın çalışması, "Kütahya Domaniç Ağız" adlı yüksek lisans tezidir. Tez, 2011 yılında tamamlanmıştır. Ses kaydı alınarak yapılan derlemede, Domaniç'e bağlı 21 köyden 26 metin derlenmiştir. Derlenen metinler, diğer tezlerde olduğu gibi çeviri yazıya aktarılmış, ses ve şekil bilgisi bakımından da incelenmiştir. Ayrıca tezde sözlük çalışmasına da yer verilmiştir.

Ali Yumurtacı'nın çalışması, "Kütahya Pazarlar Ağız" adlı yüksek lisans tezidir. 2012 yılında tamamlanmıştır. Tezde, Pazarlar ilçesi ve bu ilçeye bağlı 8 köyden ses kaydıyla derlenen 22 metin bulunmaktadır. Metinler, ses ve şekil bilgisi açısından değerlendirilmiştir. Sözlük çalışmasına da yer verilmiştir.

Fatma Ekici'nin çalışması ise, 2019 yılında bilim adamlarının hizmetine sunduğu "Kütahya Dumlupınar ve Yöresi Ağız" adlı yüksek lisans tezidir. Dumlupınar'a bağlı bulunan 10 köyden yapılan derlemede, 17 metin bulunmaktadır. Metinler, ses ve şekil bakımından incelenmiştir.

Elvan Maral Demirci'nin çalışması, "Kütahya ve Şaphane Ağız" adlı yüksek lisans tezidir. 2019 yılında tamamlanan çalışma, Şaphane'ye bağlı 9 köyden derlenen 33 metni içermektedir. Derlenen metinler üzerinden bölgenin ağız özellikleri ses ve şekil bilgisi bakımından incelenmiştir. Sözlük çalışmasına yer verilmiştir.

Alanla ilgili yazılı ve sözlü kaynaklar üzerinde yapılan taramalar sonucunda anılan Kütahya ve yöresine ait bitki adlarının çokluğu dikkat çekicidir. Çeşitli ses değişimleri neticesinde oluşan adlar yanında *cırtlak*, *çükündür*, *dülek*, *gırmık*, *göyeri*, *günebakan*, *kavgan*, *koyun gözü*, *tülütombak* gibi sözcüklere de rastlamak mümkündür. Bunların temsil ettiği kavramlar ise; meyve, ot, ağaç, sebze, mantar, çiçek, buğdaygiller, baklagiller, gelincikgiller ve diğerleri olmak üzere geniş sayılabilecek bir kavramsal alana sahiptir.

Kütahya ve yöresi bitki adları için kavramsal alana göre yapılan sınıflandırma şu şekildedir:

1. Meyveler ile İlgili Söz Varlığı

ardıç

Ardıç, “Servigillerden, güzel kokulu yapraklarını kışın da dökmeyen, yuvarlak kara yemişleri ilaç olarak kullanılan bir ağaççık (Juniperus)”tır (TS, 2011, s. 147). Yerel ağzılarda *arduç*, *ardunç* (Baytop, 1994, s. 34), *aloş* (Baytop, 1994, s. 31) adlarıyla da bilinen bu ağacın meyvesine, Kütahya yöresi ağzlarında *gili gili* adı verilir.

gili gili (I) “1. Ardıç ağacının meyvesi” (Kütahya) (DS, 2009, s. 1996).

armut

Armut, “1. Gülgillerden, çiçekleri beyaz, Türkiye’nin her yerinde yetişen bir ağaç (Pirus communis) 2. Bu ağacın tatlı ve sulu, yumuşak, ufak çekirdekli meyvesi”dir (TS, 2011, s. 155). Türkçede armut türleri, biçim, renk, dayanıklılık, köken vb. farklı özellikleri göz önünde bulundurularak adlandırılmıştır. DS’de Kütahya ve yöresi ağzlarında geçen bu meyve için *akça armut* ve *akcarmut* adları kullanılır.

akça armut [akcarmut] “Erken olgunlaşan şeker armudu da denilen sulu ve tatlı armut” (Eğrigöz *Emet -Kütahya) (DS, 2009, s. 144).

[akcarmut] (Yenice *Emet -Kütahya) (DS, 2009, s. 144).

DS’de kayıtlı olmadığı hâlde Kütahya merkez ağzında armudun türlerine göre; *karambul armudu*, *kızıl armut*, *hüsnüyusuflı* şeklinde adlandırıldığı tespit edilmiştir.

badem

Badem, “1. Badem ağacı (Amygdalus communis) 2. Bu ağacın yaş veya kuru yenilen yemişi”dir (TS, 2011, s. 223). Bademin *diş bademi*, *nurlu badem*, *ak badem* gibi birçok çeşitleri vardır (Tuzlacı, 2006, s. 83). Pek çok yerel ağzıda olduğu gibi Kütahya ağzında da badem için *payam* adı kullanılır.

payam (I) “Badem” (Kütahya) (DS, 2009, s. 3417).

böğürtlen

Böğürtlen, “Gülgillerden, bahçe çitlerinde, yol kenarlarında kendiliğinden yetişen dikenli ve çok yıllık bir çalı, diken dutu, it üzümü (Rubus caesus)” (TS, 2011, s. 396) şeklinde tanımlanan meyvedir. Baytop (1994, s. 53), böğürtlenin 1-2 m yükseklikte beyaz veya pembe çiçekli ve kuvvetli dikenli bitki olduğunu meyvelerinin taze yenildiğini belirtir. Anadolu’da böğürtlen sözcüğünün ünsüz düşmesi, türemesi ya da ünlü yuvarlaklaşması gibi ses değişimleri sonucunda oluşan *bortlen*, *bögörtlen*, *bögürtlen*, *bögürtlen*, *bögürtlem*, *bövürtlen* gibi şekilleri mevcuttur. Ayrıca bu bitki; *avat*, *diken çiçeği*, *diken dutu*, *fık otu*, *fiske*, *fisko*, *fukuku*, *fuska*, *gürüzüm*, *hamdakıka*, *karamama*, *karamanca*, *kara mancar*, *karantı*, *kara diken*, *karantı diken*, *kedi dutu*, *kür*, *kürmez*, *mihra*, *molaş* (Baytop, 1994, s. 53) gibi adlarla da bilinir. Kütahya ve yöresi ağzlarında böğürtlen için *bük*, *gögemcik* ve *kür* adları kullanılır.

bük (I) “5. Böğürtlen” (Yenice *Emet -Kütahya) (DS, 2009, s. 815).

gögemcik “Böğürtlen” (İnköy -Kütahya) (DS, 2009, s. 2128).

kür (II) “Böğürtlen” (Yenice *Simav -Kütahya) (DS, 2009, s. 3043).

¹ Kütahya merkez ağzı ile ilgili bitki adları, Süleyman Sır (Doğum yeri: Kütahya, Doğum tarihi: 1943, Tahsil durumu: Lisans; Meslek: İnşaat Mühendisi) ile yapılan derleme çalışması sırasında tespit edilmiştir.

elma

Elma, “1. Gülgillerden, çiçekleri pembe veya beyaz bir ağaç (Pirus malus) 2. Bu ağacın kabuğu parlak, sert, kırmızı, sarı ve yeşil renkte, kokusu hoş, tadı ekşi veya tatlı, dokusu gevrek, ufak çekirdekli meyvesi” dir (TS, 2011, s. 790). Kâşgarlı Mahmud, bu meyve için Türkler’in *almula* adını kullandığını belirtir. Oğuzlar ise, *almıla* yerine *alma* biçimini kullanmıştır. *Alımla* biçimi, haploloji sonunda *alma*’ya çevrilmiştir (Eren, 1999, s. 133). Kütahya ve yöresi ağızlarında da *alma* şeklinde kullanımı yaygındır.

alma “1. Elma” (Yenice *Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 226).

DS’de kayıtlı olmadığı halde Kütahya merkez ağızında elmanın türlerine göre; *Amasya, dalbasan, gelincik, golden, şingirdaklı elma, yaz elması*² şeklinde adlandırıldığı tespit edilmiştir. Bu türlerden özellikle *gelincik*, Kütahya’ya özgü bir elma çeşididir. Kırmızı, küçük, buruk bir tadı olan gelinciğin kabuğu hafif yağlıdır.

erik

Erik, “1. Gülgillerden, beyaz çiçekli bir ağaç (Prunus domestica) 2. Bu ağacın kabuğu ince, çeşitli renklere, mayhoş veya tatlı, eti sulu, tek ve sert çekirdekli yemişi” dir (TS, 2011, s. 807). Gülensoy (2007, s. 337), *erik* (<er-(ü)k) sözcüğünün ET ve OT’de *erük* “erik, kayısı” şeklinde kullanıldığını ifade eder. Türkiye Türkçesi ağızlarında eriğin; *erug, erük, eruk, eriyh* (Gülensoy, 2007, s. 337) ve *örük* (Eren, 1999, s. 137) olarak kullanımları mevcuttur. Bu meyvenin özelliklerine göre çeşidi de oldukça çoktur. Ağızlarda erik çeşitleri; *ayı eriği, dağ eriği, domuz eriği, göğ erik, göğem, gövem, güvem, kum eriği, silar, yaban eriği* (Baytop, 1994, s. 101) şeklinde adlandırılır. Kütahya ağızlarında bu meyvenin cıvık ve tatsız bir türü için *cırtlak* adı kullanılır. Ayrıca yabancı eriğe de *göğem eriği* denir.

cırtlak (I) “2. Kötü cins erik” (**Kütahya**) (DS, 2009, s. 939).

[göğem eriği] “Bir çeşit yabancı, ekşi erik” (Eğrigöz *Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2128).

DS’de geçmediği halde Kütahya yöresinde kullanıldığı tespit edilen erik türleri için şu adlar kullanılmaktadır: *Can eriği, cücem eriği, dağ eriği, eşi erik, gök erik*. Kütahya’ya özgü olduğu söylenen *cücem eriği*, bugün hemen hemen unutulmaya yüz tutan erik türlerinden sadece biridir. Oldukça lezzetli olan bu erik, elips şeklinde ve devetüyü rengindedir.³

karpuz

Karpuz, “1. Kabakgillerden, sürüngen gövdeli parçalı sert yapraklı, sarı çiçekler açan bir bitki (Citrullus vulgaris) 2. Bu bitkinin dışı yeşil kabuklu, içi kırmızı ve sulu, iri meyvesi” dir (TS, 2011, s. 1335). Eren’e göre (1999, s. 214), < Far. *Xarpuz, xarbuza, xarbüza* “a water melon”. Başındaki *x-* sesi, Türkçede *k*’ye çevrilmiştir. Kütahya ve yöresi ağızlarında karpuzun hamı için *hışır* sözcüğü kullanılır. Ayrıca DS’de geçmediği hâlde *gâpıs* ve *karıpız* şeklinde de kullanıldığı bilinmektedir.

hışır (II) “1. Olmamış, ham meyve (daha çok kavun, karpuz için)” (*Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2377).

gâpıs “Karpuz” (Terziler *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 108).

karıpız “Karpuz” (Güneyköy *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 160).

² A.g.k.

³ A.g.k.

kavun

Kavun “1. Kabakgillerden, sürüngen gövdeli, iri meyveli bir bitki (Cucum) 2. Bu bitkinin genellikle güzel kokulu, sulu ve etli meyvesi” dir (TS, 2011, s. 1359). ET’den başlayarak *kagun* (Gülensoy, 2007, s. 479) şeklinde kullanılan bu sözcüğün kökeni kesin olarak bilinmemektedir. Kavun, *şal kabağı* (Baytop, 1994, s. 163) adıyla da bilinir. Kütahya ağzında kavuna *dülek* adı verilir. Kavunun olmamış ham hâline *hışır* denir. Bu yörede kavun için *bosTan*, *ğavın* ve *ğavun* adlarının kullanımı da mevcuttur.

bosTan “Kavun” (Güneyköy *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 160).

dülek (I) “1. Kavun, iyi cins kavun” (**Kütahya**) (DS, 2009, s. 1627).

ğavın “Kavun” (Terziler *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 106).

ğavun “Kavun” (Yapak *Pazarlar -**Kütahya**) (Yumurtacı, 2012, s. 114).

hışır (II) “1. Olmamış, ham meyve (daha çok kavun, karpuz için)” (*Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2377).

kızılıcak

Kızılıcak “1. Kızılıcakgillerden, yaprak açmadan çiçeklenen iri gövdeli bir ağaç (Cornus mas) 2. Bu ağacın güzün olgunlaşan, kırmızı, tek çekirdekli, reçeli ve şerbeti yapılan, buruk bir tadı olan yemişi” dir (TS, 2011, s. 1436). *Kızılıcak* (< *kız-ıl+cık*) sözcüğü, ET’den beri kullanılmaktadır (Gülensoy, 2007, s. 524). Kışın yaprağını döken, beyaz çiçekli bu ağacın meyvelerinden hazırlanan ezme *kiren ekşisi* denir (Baytop, 1994, s. 176). Anadolu’da bu meyve; *çum* (Eren, 1999, s. 242), *eğren*, *ergen*, *eyir*, *güren*, *kevren*, *kıran kıren*, *şefit zağal zağal*, *zavrak*, *zoğal*, *zoval*, *zugal zuhal*, *zuval* (Baytop, 1994, s. 176) adlarıyla da bilinir. Kütahya ve yöresi ağzlarında ise, kızılıcak için *güren* sözcüğü kullanılır.

[güren (I)] “1. Kızılıcak” (*Gediz, *Simav -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2235).

kiraz

Kiraz “1. Gülgillerden, ılıman iklimlerde yetişen bir meyve ağacı (Cerasus avium) 2. Bu ağacın kırmızı veya beyaz renkte, etli, sulu, tek çekirdekli meyvesi” dir (TS, 2011, s. 1445). Eren (1999, s. 244), bu sözcüğün etimolojisinin karışık olduğunu ancak Latince **ceresia*’dan geldiği yolundaki görüşün de bilim çevrelerinde ağırlık kazandığını söyler. Kütahya ve yöresi ağzlarında sözcüğün ünlü incelenmesi sonucunda *kirez* şeklinde kullanımı mevcuttur. DS’de bu kullanım şekli mevcut değildir.

kirez “Kiraz” (Yakuplar köyü, Akşinik köyü, Sofular köyü, Tepeköy *Pazarlar -**Kütahya**) (Yumurtacı, 2012, s. 81, 94, 96, 117).

muşmula

Muşmula, “1. Gülgillerden, 2-3 metre yüksekliğinde dikenli küçük bir ağaç (Mespilus germanica) 2. Bu ağacın olgunlaşıp yumuşadıktan sonra yenilebilen, yuvarlak, mayhoş, buruk ve beş çekirdekli meyvesi, döngel, beşbıyık” (TS, 2011, s. 1714). Kütahya ve yöresi ağzlarında bu meyveye *döngel* adı verilir.

döngel “Muşmula” (**Kütahya**) (Gülensoy, 1988, s. 228).

şeftali

Şeftali “1. Gülgillerden, ılıman bölgelerde yetişen, çiçekleri pembe renkli bir ağaç (Prunus persica) 2. Bu ağacın tatlı ve sulu meyvesi” dir (TS, 2011, s. 2210). Eren (1999, s. 385), sözcüğün Farsça kökenli olduğunu belirtir: < Far. *şaftālū* ‘a peach (rough plum)’ (*şaft* ‘kalın, semiz, yağlı; koyu’ + *ālū* ‘erik’) Kütahya ağzında bu meyveye *tülütombak* adı verilir.

tülütombak “Şeftali” (**Kütahya**) (DS, 2009, s. 4011).

vişne

Vişne, “1. Gülgillerden, dalları kırmızımtırak, çiçekleri beyaz renkte, kiraza benzer bir ağaç (*Cerasus vulgaris*) 2. Bu ağacın genellikle reçel ve şerbet yapılan, kırmızı renkte ekşimtrak meyvesi, ekşi kiraz”dır (TS, 2011, s. 2487). Eren (1999, s. 436)’e göre bu sözcük, Slav dillerinden alınmıştır. Türkçeye Bulgarcadan geçtiği düşünülen vişne, Bulgar ağızlarında *vişnja* olarak da kullanılır.

fişne “Vişne” (**Kütahya**) (Gülensoy, 1988, s. 225); (Çamlıca köyü, Aksu köyü, Merkez *Domaniç -**Kütahya**) (Bekar, 2011, s. 217, 254); (Sofular köyü, Yakuplar köyü, Yapak, Tepeköy Sarayköy *Pazarlar -**Kütahya**) (Yumurtacı, 2012, s. 81, 98, 114, 117, 119); (Gaipler köyü *Şaphane -**Kütahya**) (Maral, Demirci, 2019, s. 138).

2. Otlar ile İlgili Söz Varlığı

Tabiat, insanoğluna karşı daima cömert davranmıştır. Çeşitli hastalıklarının tedavisinde kimi zaman içilerek kimi zaman yenilerek tüketilen çeşitli şifalı otlar sunmuştur. Mesela karın ağrılarına çözüm arayanlar, ayvadanasını sıcak suda bekleterek içerken bağırsak tembelliği sorunu yaşayanlar semizotunu pişirerek yemiştir. Yonca ya da devedikeni gibi otlar ise, hayvanların karınlarını doyumak üzere kullanılmıştır.

Kütahya ve yöresi ağızlarında ot adlarına ait yapılan tespitler şu şekildedir:

ayvadana

Ayvadana “Yüksekliği 15-70 santimetre, sık tüylü, soluk sarı çiçekli, çok yıllık ve otsu bir bitki (*Achillea nobilis*)”dir (TS, 2011, s. 212). Yaban nanesine benzer. Kendine özgü acımtırak ve keskin bir kokuya sahiptir. Yerel ağızlarda *ayvıdana*, *ayvadene* (Baytop, 1994, s. 39), *hayvadene* (DS, 2009, s. 2321) gibi adları olan bu bitki, *civanperçemi* adıyla da bilinir. Kütahya ve yöresi ağızlarında bu bitki için *akbaşlı* adı kullanılır.

ayvadana “Yaban nanesi yaprağına benzer yapraklı, sarı acı çiçekli ilaç olarak kullanılan bir yabancı ot” (*Gediz -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 432).

akbaşlı (I) “1. İnce ve sık yapraklı, beyaz çiçekli bir yabancı ot, ayvadana.” (*Simav, Şaphane *Gediz, Köprücek, *Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 142).

DS’de Kütahya ve yöresi için kayıtlı olmamasına rağmen bitkinin *ayvadenesi*⁴ kullanımı mevcuttur. Özellikle Kütahya merkez ağızında bu adın kullanımı yaygındır. Ayrıca Kütahya halkı arasında bu şifalı bitkiye *akbaş* da denir.

bağa

Plantago (Plantaginaceae) türlerine verilen genel ad. Bir veya çok yıllık otsu bitkilerdir. Bazı türler gövde yapar. Bazı türlerde ise gövde bulunmaz. Yapraklar yara iyi edici veya et dolması sarmakta sebze olarak kullanılır (Baytop, 1994, s. 40). Yerel ağızlarda *ateş yaprağı*, *bağa*, *boğa yaprağı*, *damar otu* gibi adları olan bu bitki için Kütahya yöresi ağızlarında *bağala* adı kullanılır.

bağala “Yeşil yeşil yenen bitki” (Yenice *Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 473).

⁴ A.g.k.

civanperçemi

Civanperçemi, “Birleşikgillerden, birçok türü olan bir kır bitkisi, kandil çiçeği (*Achillea millefolium*)” dir (<http://tdk.gov.tr/icerik/diger-icerikler/tumsozlukler/>). *Marsama, marsama otu, marsimana, paytaran* adlarıyla da bilinen bu ota Kütahya yöresi ağzlarında *marsıma* adı verilir.

marsıma “Yerden 20 cm. yükselen, nane gibi kokan, ceviz yaprağından iri yapraklı bir ot” (*Gediz -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 3131).

çörek otu

Çörek otu, “Düğün çiçeğigillerden, çiçekleri sapının ucunda bulunan otsu bir bitki, karacaot, çöreoğlu (*Nigella damascena*)” (TS, 2011, s. 567) şeklinde tanımlanır. 20-50 cm yükseklikte, bir yıllık, mavi çiçekli ve otsu bir bitkidir. Ekmek, pide ve çöreklerin üzerine koku vermek için konur. Tohumlarının sıkılması ile çörek otu yağı elde edilir (Baytop, 1994, s. 77). Kütahya yöresi ağzlarında çörek otu için *efenk* adı kullanılır.

efenk “Kurutulup kışın hayvanlara verilen bağla ya da karacaot denilen bir bitki” (Köprücek -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 1668).

deve dikenini

Deve dikenini, “Birleşikgillerden, yol ve tarla kenarlarında yetişen, 30-100 santimetre yüksekliğinde, 1-2 yıllık ve otsu bir bitki, meryemana dikenini, peygamber dikenini, sütü kengel (*Silyum marianum*)” (TS, 2011, s. 646) şeklinde tanımlanır. Eskiden deve yemi olarak kullanılan bu bitki, *karayandı, karayantak* (Baytop, 1994, s. 159) gibi adlarla da bilinir. Kütahya ve yöresinde ağzlarında deve dikenini için *kaygan* adı kullanılır.

kaygan “Hayvanların, özellikle develerin, severek yediği dikenli bir ot, deve dikenini” (İnköy -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2689).

hindiba

Hindiba, “Birleşikgillerden, yaprakları haşlanarak salata gibi yenebilen, birkaç yıllık otsu bir bitkidir; güneşik, karakavuk (*Cichorium endivia*)” (TS, 2011, s. 1102) adlarıyla da bilinir. Sözcük, Arapça kökenli < *hindibâ*’ dan Türkçeye geçmiştir. Yerel ağzılarda hindiba için *ak güneşik, ak güneşik, ak hindiba, çakçak, çatlangaç, çatlankoz, çatlanguç, çatlak, güneşeyik, gügeyik, güneşik, güneşik, güneşik, güneşik, güneşik, güneşik, hindibağ, könik, radika, yabancı hindiba* (Baytop, 1994, s. 134) gibi adlar da kullanılır. Kütahya merkez ağzında hindibaya *karakavuk* adı verilir.

karakavuk “Hindiba” (**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2647).

ısrıgan

ısrıgan “ısrıgangillerden, her tarafı sert tüylerle kaplı, tüyleri kırıldığında karınca asidi denilen çok kaşındırıcı bir madde çıkartan bir ot (*Urtica*)” tur (TS, 2011, s. 1127). Gülensoy (2007, s. 419) sözcüğün “Dokunarak teni acıtmak veya kaşındırmak, dalamak” anlamına gelen *ısrı*-fiilinden türediğini belirtir. Yerel ağzılarda *ağ dalak, cımdar, cımdar, cızlagan, cızgan, cızlağan, cıncar, dakırdalak, dala diken, dalagan, dalayan diken, dalgan, erinç, gezgez, geznik, gıcıkdan otu, gidişgen, gidişgen otu, ısrığı, dancak otu, sırıgan, sırıgan otu, yığınç* (Baytop, 1994, s. 139) gibi adlarla da bilinir. Kütahya ve yöresi ağzlarında bu şifalı ot için *cicirgen, geçirgen* ve *gicirgen* adları kullanılır.

[cicirgen] “ısrıgan otu” (*Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 875).

[gecirgen] “ısrıgan otu” (İlicaksu *Domaniç -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2075).

[gicirgen] (*Tavşanlı -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2075).

DS'de kayıtlı olmadığı halde bu bitki için *cisirgen*, *cısırgan* adlarının da kullanıldığı tespit edilmiştir.⁵

it hıyarı

İt hıyarı, "Kabakgillerden, çok yıllık, sarı çiçekli, meyvelerinin öz suyu iç sürdürücü olarak kullanılan bir bitki, acı hıyar, eşek hıyarı, karga düleği (*Ecballium elaterium*)" (TS, 2011, s. 1231). Meyvesi karpuz benzeyen ancak tadı oldukça acı olduğu için yenmeyen bu bitki, *ebucehil karpuzu*, *şeytan keleş* (Baytop, 1994, s. 258) adlarıyla da bilinir. Kütahya ve yöresinde bu bitkiye *kargaiğnesi* adı verilir.

kargaiğnesi "Ebucehil-karpuzu, acıhıyar" (*Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2659).

karamuk

Karamuk, "1. Karanfilgillerden, ekin tarlalarında biten, yaprakları karşılıklı, çiçeği pembe mor renkte, zararlı bir bitki (*Agrostemmagithago*)" dir (TS, 2011, s. 1320). Anasona benzeyen bu bitkinin tohumu, siyah ve acıdır. Karamuğun meyveleri, taze veya kurutulmuş halde yenir (Baytop, 1994, s. 157). Yerel ağızlarda, *buğday çiçeği*, *karamuk diken* adlarıyla bilinir. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise *acımuk* adıyla kullanımı yaygındır.

[acımuk (I) -1] "2. Çokça buğday tarlalarında biten karamuk da denilen ot ve tohumu" (*Emet Gecek, Beşkarış *Altıntaş -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 50).

semizotu

Semizotu, "Semizotugillerden, etli ve mayhoş yaprakları sebze olarak yenilen otsu bir bitki (*Portulaca oleracea*)" dir (TS, 2011, s. 2064). Semizotuna, *pirpirim* (Baytop, 1994, s. 226), *pirpir*, *pirpiri*, *pirpirim*, *pirpirüm*, *pirpirün* (Baytop, 1994, s. 227), *pürpürüm*, *pürpürün* (Baytop, 1994, s. 229) gibi adlar da verilir. Kütahya ağzında bu bitki daha çok *bostan otu* adıyla bilinir.

bostan otu "Semizotu" (**Kütahya**) (DS, 2009, s. 742).

şeytantesi

Şeytantesi, "Maydanozgillerden, Orta Asya'da ve Akdeniz ülkelerinde yetişen, kalın köklü, sarı çiçekli, pis kokulu bitki (*Ferula assa-foetida*)" dir (<http://tdk.gov.tr/icerik/diger-icerikler/tumsozlukler/>). Bir veya iki yıllık ömrü olan bu bitki, beyaz çiçekli ve parçalı yapraklıdır; meyveleri de zehirlidir. (Baytop, 1994, s. 42). *Baldıran* adıyla da bilinmektedir. Kütahya yöresi ağzında bu bitki *baldırgan* adıyla tanınır.

baldırgan "Zehirli ot" (Yenice *Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 502).

tere

Tere "Turpgillerden, yaprakları salata olarak yenen baharlı bir bitki (*Lepidium sativum*)" dir (TS, 2011, s. 2329). Eren (1999, s. 404), terenin Farsça kökenli < tara sözcüğünden geldiğini belirtir. Yerel ağızlarda *kerdeme* (Baytop, 1994, s. 265), *kerdime* (Baytop, 1994, s. 171) gibi adlarla da bilinir. Kütahya ve yöresi ağızlarında tere için *gerdime* kullanımı yaygındır.

[gerdime (I)] "Sulak yerlerde yetişen yenilir, yeşil renkli bir çeşit ot, tere" (Ilıcaksu *Domanıç, Ayvalı *Tavşanlı -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 1996).

yavşan otu

Yavşan otu, "Sıracagillerden, mavi ve beyaz renkte çiçekler açan, kokulu, acı, kaynatılıp suyu ilaç olarak içilen bir bitki (*Artemisia*)" dir (TS, 2011, s. 2553). Gülensoy (2007: 1092), sözcüğün OT'de *yapuşgak* "dikenli bir ot, pıtrak" şeklinde kullanıldığını ifade eder. Yerel ağızlarda yavşan

⁵ A.g.k.

otu; *acı ot* (Baytop, 1994, s. 20), *kara pelin* (Baytop, 1994, s. 158), *kepir yavşanı* (Baytop, 1994, s. 171), *sancı otu* (Baytop, 1994, s. 235) adlarıyla da bilinir. Kütahya ağzında *acı yavşan* olarak geçer.

acı yavşan “Yavşan otu” (Kütahya) (DS, 2009, s. 54).

yonca

Yonca, “Baklagillerden, başak durumundaki çiçekleri kırmızı veya mor renkli, hayvanlara yem olarak yetiştirilen çayır bitkilerinin genel adı (Trifolium)”dır (TS, 2011, s. 2606). ET’de *yorunçka*, *yornıçka*, OT’de *yorinça*, *yorinçğa* (Gülensoy, 2007, s. 159) şeklinde kullanımlar mevcuttur. Oğuzlar, *yorinca* biçimini kullanırlar (Eren, 1999, s. 457). Halk arasında yoncaya *at elması* (Baytop, 1994, s. 36) da denir. Kütahya ağzında bu bitkiye, *acı yonca* adı verilir.

ayvadana “Hayvan yemi olarak kullanılan küçük ve koyu yeşil yapraklı yabancı yonca” (Kütahya) (DS, 2009, s. 54).

3. Ağaçlar ile İlgili Söz Varlığı

kavak

Kavak, “Söğütgillerden, sulak bölgelerde yetişen, boyu bazı türlerinde 30-40 metreye değin çıkan, kerestesinden yararlanan uzun boylu bir ağaç (Populus)”tır (TS, 2011, s. 1355). Kabuğu döküldüğü ve kavladığı için ağaca *kavak* adı verilmiştir. Sözcük, Türkçe *kav* kökünden gelmektedir: < *kav* + -(a)k (Eren, 1999, s. 219). Kütahya ve yöresi ağızlarında sözcüğün ön sesindeki tonlulaşması sonucunda *ğavak* şeklinde kullanıldığı görülür.

ğavak “Kavak” (Yumrutaş köyü, Çeltik köyü *Gediz -Kütahya) (Biber 2010: 101, 109).

kızılıcak ağacı

Kızılıcak ağacı, “1. Kızılıcıklar, yaprak açmadan çiçeklenen iri gövdeli bir ağaç (Cornus mas)”tır (TS, 2011, s. 1436). Bu ağacın güzün olgunlaşan buruk bir tadı olan yemişi (Eren, 1999, s. 243) de vardır. Rusçaya *kizil* “kızılıcak” şeklinde geçen sözcüğün Anadolu’da *çum* biçiminde kullanıldığı (Eren, 1999, s. 243) tespit edilmiştir. Kütahya ve yöresi ağızlarında, sözcüğün ön sesindeki tonlulaşması sonucunda *ğızılıcak ağacı* şeklinde kullanımı mevcuttur.

ğızılıcak ağacı “Kızılıcak ağacı” (Kızılıçukur köyü *Tavşanlı -Kütahya) (Tayşi, 2007, s. 143).

söğüt ağacı

Söğüt ağacı, “Söğütgillerden, sulak yerlerde yetişen, yaprakları almaşık ve alt yüzleri havla örtülü büyük bir ağaç (Salix)”tır (TS, 2011, s. 2148). Gülensoy (2007: 805), ET ve OT’de *söğüt* şeklinde kullanılan sözcüğün *sök-* (< *sök-* [krş. *süksük* “dağdağan”]+ *-üt*) kökünden türediğini söyler. Eren (1999, s. 375); sözcüğün kökünün bilinmediğini, Ermeniceden alındığı yolundaki savın yanlış olduğunu belirtir. Kütahya ve yöresi ağızlarında sözcük, *söğüT_ağacı* şeklinde kullanılmaktadır.

söğüT_ağacı “Söğüt ağacı” (Hamzabey *Simav -Kütahya) (Dinçay, 2009, s. 157).

vişne ağacı

Vişne ağacı, “1. Gülgillerden, dalları kırmızımtırak, çiçekleri beyaz renkte, kiraza benzer bir ağaç (Cerasus vulgaris)”tır (TS, 2011, s. 2487). Bulgar ağızlarında *vışnja* olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir (Eren, 1999, s. 436). Kütahya ve yöresi ağızlarında sözcüğün *vişne ağacı* şeklinde kullanımı mevcuttur.

vişne ağacı “Vişne ağacı” (Terziler *Aslanapa -Kütahya) (Yavaş, 2009, s. 108).

4. Sebzelerle İlgili Söz Varlığı

biber

Biber, "Patlıcangillerden, yurdumuzda çok yetişen ve çeşitli türleri bulunan bir bitki (*Capsicum annuum*)"dir (TS, 2011, s. 330). Biber sözcüğünün belli başlı Avrupa dillerinde kullanılan adı Latince'den gelir. Latince'de *piper* olarak geçer. Eski Hintçe *pippali* olarak kullanılan sözcüğün kökeninin karışık olduğu belirtilir. Türkçeye Rumcadan geçmiştir (Eren, 1999, s. 52). Kütahya ve yöresi ağızlarında sözcüğün *büber* şeklinde kullanıldığı tespit edilmiştir.

büber "Biber" (**Kütahya**) (Gülensoy, 1988, s. 161); (Pınarcık köyü *Altıntaş -**Kütahya**) (Aydın, 2008, s. 96); (Ayvacık köyü *Şaphane -**Kütahya**) (Maral, Demirci, 2019, s. 129).

domates

Domates, "Patlıcangillerden, yaprakları tüylü, çiçekleri salkım durumunda, vitamince zengin bir bitki (*Lycopersion esculentum*)"dir (TS, 2011, s. 702). Meksika yerlilerinin dilindeki *tomatl'* dan İspanyolca aracılığıyla Avrupa dillerine giren sözcük, Türkçeye Yunanca telaffuzu ile geçmiştir (www.kubbealti.org.tr). Kütahya ve yöresi ağızlarında farklı şekillerde kullanımı mevcuttur: *domata, dometis, tomata, tomatas, tomatis, tomatiz*. Özellikle ön seste /t/ tonsuz ünsüzle kullanımının yaygın olduğu görülür.

domata "Domates" (**Kütahya**) (Gülensoy, 1988, s. 161).

dometis "Domates" (Ortaca köyü *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 80).

tomata "Domates" (Kozluca köyü *Domaniç -**Kütahya**) (Bekar, 2011, s. 244).

tomatas "Domates" (Pınarcık köyü *Altıntaş -**Kütahya**) (Aydın, 2008, s. 96).

tomatis "Domates" (Dümrekulu köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 167); (Hamzabey *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 160); (Güney köyü *Domaniç -**Kütahya**) (Bekar, 2011, s. 191); (Hamur köyü, Kızılcık köyü, Arpalı köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 190, 207, 257).

tomatiz "Domates" (Hamur köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 197); (Ayvacık köyü *Şaphane -**Kütahya**) (Maral, Demirci, 2019, s. 129).

fasulye

Fasulye, "Fasulyegillerden, barbunya, çalı, ayşekadın, horoz vb. türleri bulunan bitki (*Phaseolus vulgaris*)"dir (TS, 2011, s. 853). Sözcük, Yunanca *phasoulia'* den gelir (Ayverdi, 2005, s. 924). Kütahya ve yöresi ağızlarında *böğülce, bölce, börülce, fasulye, fasulle, fasille, fasilye, fasula, fasulle, fasülle* şeklinde kullanımları tespit edilmiştir.

böğülce "Kuru fasulye" (**Kütahya**) (DS, 2009, s. 765).

bölce "Fasulye" (Güneyköy *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 155).

börülce "Kuru fasulye" (Gediz -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 172).

fasulle "Fasulye" (Kargılı köyü, Arifler köyü, Dümrekulu köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 160, 162, 166).

fasilye "Fasulye" (Kargılı köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 160).

fasille "Fasulye" (Hamur köyü, Küçükaslıhanlar köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 190, 246).

fasilye "Fasulye" (Güneyköy *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 155); (Aksaklar köyü, Akçaalan köyü *Gediz -**Kütahya**) (Biber, 2010, s. 102, 116).

fasula "Fasulye" (**Kütahya ve yöresi**) (Gülensoy, 1988, s. 213).

fasulle "Fasulye" (Kızıldoğan köyü *Şaphane -**Kütahya**) (Maral, Demirci, 2019, s. 138).

fasülle "Fasulye" (Akşinik köyü *Pazarlar -**Kütahya**) (Yumurtacı, 2012, s. 94).

Kütahya ve yöresi ağzlarında fasulyeye özelliğine göre çeşitli adlar verilir. DS' de ve tezlerde kayıtlı olmayan bu türlerin adları şu şekildedir: *Alman barbunyası, Ayşe kadın, okla fasülyesi, sıvık fasülye*. Bunlardan halk arasında en tanınmış olanı *Ayşe kadın* olarak bilinen fasulyedir.⁶

havuç

Havuç, "Maydanozgillerden, koni biçimindeki etli kökü için sebze olarak yetiştirilen, iki yıllık otsu bir kültür bitkisi (*Daucus carota*)" dir (TS, 2011, s. 1066). Sözcük, Farsça *hevic*' den gelmiştir (Ayverdi, 2005, s. 12). Kütahya ve yöresi ağzlarında havuç için *çukündür, çügündür, deper otu, deber, ediyaman, teperotu* adları kullanılır.

çukündür "2. Havuç" (Kütahya) (DS, 2009, s. 1307).

[çügündür] (Kütahya) (DS, 2009, s. 1307).

deper otu "Havuç" (Köprücek *Emet -Kütahya) (DS, 2009, s. 1429).

[deber (III)] (Kütahya) (DS, 2009, s. 1429).

ediyaman "Havuç" (Gürağaç *Tavşanlı -Kütahya) (DS, 2009, s. 1666).

teperotu "Havuç" (Beyce *Simav, *Emet ve köyleri -Kütahya) (DS, 2009, s. 3885).

labada

Labada, "Karabuğdaygillerden dere kıyılarında, sulak çayırarda kendiliğinden yetişen, çok yıllık ve yaprakları sebze olarak kullanılan bir bitki (*Rumex patientia*)" dir (TS, 2011, s. 1567). Eren (1999, s. 277), sözcüğün Türkçeye < Bul. *lobada*' dan geçtiğini belirtir. *Avelik* (Baytop, 1994, s. 36), *Anadolu ravendi* (Baytop, 1994, s. 31), *üfelek* (Baytop, 1994, s. 273) adlarıyla da bilinen bu bitkinin tohumlarından çay yapılır. Kütahya ve yöresi ağzlarında labadaya, *acıgıcı, acı güneş* adları verilir. Ayrıca *efelek* şeklinde kullanımı da mevcuttur.

acıgıcı [acı güneş-1] "1. Lâbada" (Tepecik *Emet -Kütahya) (DS, 2009, s. 46).

[acı güneş -1] (*Altıntaş, Çavdarhisar *Emet -Kütahya) (DS, 2009, s. 46).

marul

Marul, "Birleşikgillerden, geniş ve uzun olan yeşil yaprakları taze olarak yenilen bir bitki (*Lactuca sativa*)" dir (TS, 2011, s. 1629). Sözcüğün Türkçeye < Yun. *marúli* < Lat. *amarula*' dan geçtiği bilinmektedir (www.kubbealti.org.tr). Kütahya ve yöresi ağzlarında sözcüğün ünlü düzleşmesiyle oluşan *marıl* şeklindeki kullanımı yaygındır.

marıl "Marul" (Kütahya ve yöresi) (Gülensoy, 1988, s. 199); (Pınarbaşı *Aslanapa -Kütahya) (Yavaş, 2009, s. 125).

pancar

Pancar "Ispanakgillerden, vitamince zengin bir bitki (*Beta vulgaris*)" dir (TS, 2011, s. 1879). Sözcüğün Ermenice *pançar*' dan geldiği bilinmektedir (www.kubbealti.org.tr). Kütahya ve yöresi ağzlarında pancar için *çükündür, mancar, pançar* adları kullanılır.

çükündür "1. Pancar" (*Simav -Kütahya) (DS, 2009, s. 1307; Dinçay 2009: 256).

mançar "Pancar" (Ağaç köyü, Hamur köyü, Kızılca köyü, Arpalı köyü *Dumlupınar -Kütahya) (Ekici, 2019, s. 174, 189, 199, 269).

pançar "Pancar" (Şenlik köyü *Tavşanlı -Kütahya) (Tayşi, 2007, s. 130); (Güneyköy *Simav -Kütahya) (Dinçay, 2009, s. 155).

⁶ A.g.k.

patates

Patates, "1. Patlıcangillerden, yaprakları ve sürgünleri acı bir bitki (*Solanum tuberosum*) 2. Bu bitkinin toprak altında oluşan, nişastası çok, yenebilen yumruları"dır (TS, 2011, s. 1898). Amerika kökenli *ipomea batatas* bitkisinin adı, İspanyolca aracılığıyla çeşitli Avrupa dillerine geçmiştir. Türkçeye de İtalyanca ve Yunancadan girmiştir (www.kubbealti.org.tr). Kütahya ve yöresi ağızlarında patates için *patatis*, *pate*, *patet*, *patetis* şeklinde adlar kullanılmaktadır.

patatis "Patates" (Yemişli köyü *Simav -**Kütahya**) (Gülensoy, 1988, s. 207); (Küçükaslıhanlar köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 246).

pate "Patates" (Işıklar köyü *Altıntaş -**Kütahya**) (Aydın, 2008, s. 116); (Arpalı köyü, Yüylük köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 262, 292).

patet "Patates" (Dutlar köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 149).

patetis "Patates" (Dümrekulu köyü Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 167); (Ortaca köyü *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 80); (Gülensoy, 1988, s. 207).

salatalık

Hıyar adıyla da bilinen salatalık, "1. Kabakgillerden, uzun, iri meyveli, sürünge, bir yıllık otsu bitki (*Cucumis sativus*)"dir (TS, 2011: 1096). Sözcüğün Türkçeye < *Fars. hiyār*'dan geçtiği bilinmektedir (Ayverdi, 2005, s. 1263). Kütahya ve yöresi ağızlarında salatalık için *zalatalıK* adı kullanılmaktadır.

zalatalıK "Salatalık" (Ayvacık köyü *Şaphane -**Kütahya**) (Maral, Demirci, 2019, s. 129).

sarımsak

Sarımsak, "1. Zambakgillerden, 25-100 santimetre yüksekliğinde, yapraklarında, saplarında ve toprak altındaki soğanında kokulu yağ bulunan bir kültür bitkisi (*Allium sativum*) 2. Bu bitkinin baharat olarak kullanılan dişli bölümü"dür (TS, 2011, s. 2037). OT'de *sarmusak*, *samursak* şeklinde görülen sözcüğün *sar-* fiil kökünden geldiği belirtilir (Gülensoy, 2007, s. 737). Kütahya ağızında sarımsak için *samsak* ve *sāmsāK* adlarının kullanımı yaygındır.

samsak "Sarımsak" (**Kütahya**) (Gülensoy, 1988, s. 251).

sāmsāK "Sarımsak" (Ayvacık köyü *Şaphane -**Kütahya**) (Maral, Demirci, 2019, s. 130).

soğan

Soğan, "Zambakgillerden, yemeklere tat vermek için yumrusu ve yeşil yaprakları kullanılan güzel kokulu bitki (*Allium cepa*)"dir (TS, 2011, s. 2129). Soğan, Uygurca *osğun* sözcüğünün göçüşmeli biçimidir. Kütahya ve yöresi ağızlarında sözcüğün *gırmık*, *so-an*, *sovan* şeklinde kullanımları görülür.

gırmık "Soğan" (Fırdan köyü *Gediz -**Kütahya**) (Biber, 2010, s. 99).

so-an "Soğan" (*Şaphane -**Kütahya**) (Maral, Demirci, 2019, s. 145).

sovan "Soğan" (Dümrekulu köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 167); (Gülensoy, 1988, s. 234); (Fırdan köyü *Gediz -**Kütahya**) (Biber, 2010, s. 99); (*Şaphane -**Kütahya**) (Maral, Demirci, 2019, s. 111).

yer elması

Yer elması, "Birleşikgillerden, kök sapları yumru durumunda olan bir bitki (*Helianthus tuberosus*)"dir (TS, 2011, s. 2579). Birleşik bir isim olan sözcüğün Kütahya merkez ağızında *domalak* kullanımı mevcuttur.

[domalak -1] "Yer elması" (**Kütahya**) (DS, 2009, s. 1549).

zeytin

Zeytin, “1. Zeytingillerden, Akdeniz ülkelerinde yetişen, 10-20 metre yüksekliğinde, dalları dikensiz, yaprakları karşılıklı, küçük ve gümüş renginde, uzun ömürlü bir ağaç (*Olea europaea*) 2. Bu ağacın tazeiken yeşil, sonradan kararan, yüksek besin değeri taşıyan yağlı meyvesi” dir (TS, 2011, s. 2653). Sözcük, Arapça *zeytûn* sözcüğünden Türkçeye, Türkçeden de Balkan dillerine ve Rusçaya geçmiştir (Ayverdi, 2005, s. 3498). Kütahya ve yöresi ağzlarında sözcük, /y/ ünsüzünün düşmesiyle *zētın* şekliyle kullanılmaktadır.

zētın “Zeytin” (Ağaç köyü, Arpalı köyü *Dumlupınar (**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 173, 180).

5. Mantarlar ile İlgili Söz Varlığı**mantar**

Mantar, “Mantarlardan, içinde zehirlileri de bulunan, silindir bir gövde ve üst tarafı şapka biçiminde olan ilkel canlıların genel adı (Fungi)” dır (TS, 2011, s. 1622). Gülensoy (2007: 599), sözcüğün DLT’de *mandar* “Ağaçlara sarılan bitki, sarmaşık” şeklinde geçtiğini, TS’de Yunanca *manitari*’den geldiğini ancak ağaçların üstünde de mantarın yetiştiğini ve “sarmaşık” olarak verilen anlamın bizi yanılttığı belirtilir. Mantarın doğası gereği türleri mevcuttur. Bu türler, Kütahya ve yöresi ağzlarında *domalan*, *ebcin*, *gay*, *melki* şeklinde adlandırılır.

domalan (V) “Patatese benzeyen yenilen mantar” (**Kütahya**) (DS, 2009, s. 1549).

ebcin “Bir çeşit mantar” (*Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 1650).

gav (I) “Ağaçlarda meydana gelen mantar, kav” (Kavakiçi, Yenice *Simav -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 1936).

melki “Çam ve çalı diplerinde biten, kırmızı renkli, yenilen bir çeşit mantar” (İlıcaksu *Domaniç -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 3158).

6. Çiçekler ile İlgili Söz Varlığı**ayçiçeği**

Ayçiçeği, “Birleşikgillerden, sarı renkli çiçeği çok iri olan, yurdumuzda çok yetiştirilen bir bitki, güncçiçeği, günebakan, gündöndü, günâşık (*Helianthus annuus*)” (TS, 2011, s. 201) şeklinde tanımlanır. Kütahya ve yöresi ağzlarında bu bitki için *ayçiçē*, *günaşıK*, *gündöndü* adlarının kullanımı yaygındır.

ayçiçē “Ayçiçeği” (Köprücek köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayış, 2007, s. 154); (Güneyköy *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 155).

günaşıK “Ayçiçeği” (Selkisaray köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 217).

gündöndü (I) “Ayçiçeği” (Eğrigöz *Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2226).

DS’de Kütahya’da kullanıldığı kayıtlı olmayan bu bitki için *günebakan* ve *günaşığı* adlarının da Kütahya merkez ağzında kullanımı tespit edilmiştir.

mor çiğdem

Çiğdem, “Zambakgillerden, türlü renklerde çiçek açan, çok yıllık, yumrulu bir kır bitkisi, mahmur çiçeği (*Colchicum*)” dir (TS, 2011, s. 545). Mor, beyaz-pembe sarımtırak renkleri olan bu çiçek, halk arasında kışın habercisi olarak bilinir. Anayurdu Alpler, Güney Avrupa ve Akdeniz’dir (www.elmaelma.com). Kütahya ve yöresi ağzlarında mor renkte olan çiğdem için *koyun gözü* adı kullanılır.

koyun gözü (I) “2. Mor çiğdem.” (*Alayunt -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2945).

papatya

Papatya, “Birleşikgillerden, 20-50 santimetre yüksekliğinde, baharda çiçek açan, taç yaprakları beyaz, ortası sarı kömeçli, bir yıllık otsu bir bitki (*Matricaria chamomilla*)” dir. (TS, 2011, s. 1882). Sözcük, Rumcadan alınmıştır (Eren, 1999, s. 324). Yerel ağızlarda; *ak baba* (Baytop, 1994, s. 24), *ak babacca*, *ak babaç*, *akbubaç*, *akbubaşce* (Baytop, 1994, s. 25), *babaçya*, *babaunç* (Baytop, 1994, s. 40) gibi adlarla kullanılır. Bu çiçeğe, *yoğurt çiçeği* de denir. Kütahya ve yöresi ağızlarında papatyaya *akbaşlı*, *babaçça*, *bobaçça*, *bobaşça* ve *bubeşça* adları verilir.

[akbaşlı (I) -2] “Papatya” (Yenice *Emet -Kütahya) (DS, 2009, s. 140).

babaçça “Papatya” (Kütahya) (DS, 2009, s. 448).

[bobaçça] (Kütahya) (DS, 2009, s. 715).

[bobaşça] (*Alayunt -Kütahya) (DS, 2009, s. 774).

[bubeşça] (*Alayunt -Kütahya) (DS, 2009, s. 774).

sarmaşık

Sarmaşık, “Sarmaşık gillerden, koyu yeşil renkli, değişik biçimli yaprakları olan, sap ve dallarından çıkan küçük ek köklerle dik, düz yerlere yapışarak tırmanan bitki (*Hedera helix*)” dir (TS, 2011, s. 2039). Gülensoy (1999, s. 739), sözcüğün *sar-* fiilinden türediğini belirtir (<*sar-(t)m+a-ş-(t)k*). Yerel ağızlarda genellikle *sarmaşuk* şeklinde geçer. Kütahya ve yöresi ağızlarında ise, sarmaşık için *cafa çiçeği* adı kullanılır.

cafa çiçeği “Sarmaşık” (Ilıcaksu *Domaniç -Kütahya) (DS, 2009, s. 840).

7. Buğdaygiller ile İlgili Söz Varlığı**arpa**

Arpa, “Buğdaygillerden bir bitki (*Hordeum vulgare*)” dir (TS, 2011, s. 156). Sözcüğün bilimsel yayınlarda Hint-Avrupa dillerinden alındığı sıklıkla dile getirilir. Poppe’nin türlü “Altayca” biçimleri eski yakınlık tanığı olarak değerlendirmesi görülür. Damdinov, “Altayca” ortak sözlük öğeleri arasında saymıştır (Eren, 1999, s. 19). Gülensoy (2007, s. 79) ise, ET ve OT dönemlerinde *arpa* < *arp(/b) + a(y)* şeklini verir. Kütahya ve yöresi ağızlarda arpanın; *alpa*, *apa*, *ârpa*, *arpe* şekillerinde kullanımları tespit edilmiştir.

alpa “Arpa” (Bozbelen köyü, *Tavşanlı -Kütahya) (Tayşi, 2007, s. 121).

apa “Arpa” (Sarayköy *Pazarlar -Kütahya) (Yumurtacı, 2012, s. 121).

ârpa “Arpa” (Sarayköy *Pazarlar -Kütahya) (Yumurtacı, 2012, s. 119).

arpe “Arpa” (Çobanköy *Tavşanlı -Kütahya) (Tayşi, 2007, s. 125); (Kureyşler köyü, Pınarbaşı *Aslanapa -Kütahya) (Yavaş, 2009, s. 102; 125); (Polat köyü *Gediz -Kütahya) (Biber, 2010, s. 92).

buğday

Buğday, “1. Buğdaygillerin örnek bitkisi (*Triticum*) 2. Bu bitkinin başaktan ayrılıp öğütülmesiyle elde edilen tanesi” dir (TS, 2011, s. 404). Kökeni bilinmeyen bu sözcük, ET’den başlayarak kullanılır. OT’de *bugdây* olarak geçer (Gülensoy, 2007, s. 177). Kütahya ve yöresi ağızlarında buğday sözcüğü; *büdey*, *boğdey*, *büdey*, *buğdëy*, *buğdey*, *bulday*, *bulday*, *buldey*, *buldëy*, *buydey*, *buydëy*, *sümter* şeklinde kullanılır. Sözcük, *ğ < l* ses değişimi ile *bulday*, bu değişime ek olarak ünlü incilmesi sonucunda da *buldey* şeklini almıştır. Ayrıca *sümter* adının da buğdayın bir türü için kullanıldığı DS’de kayıtlıdır.

boğdey “Buğday” (Polat köyü *Gediz -Kütahya) (Biber, 2010, s. 92).

büdey “Buğday” (Hamur köyü, Selkisaray köyü, Küçükaslıhanlar köyü, Arpalı köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 189, 221, 246, 255); (Muhacirler köyü, Güney köy, Çokköy, Aksu köy, Merkez *Domanıç -**Kütahya**) (Bekar, 2011, s. 165, 191, 220, 256).

buğdëy “Buğday” (Bozbelen köyü, Çobanköy *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 121, 125).

buğdey “Buğday” (Yalnızsaray, Pınarbaşı *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 110, 125); (Sarıçam *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 233).

bulday “Buğday” (Süllebalâ köyü *Emet -**Kütahya**) (Gülensoy, 1988, s. 178).

buldağ “Buğday” (Akşinik köyü *Pazarlar -**Kütahya**) (Yumurtacı, 2012, s. 89).

buldey “Buğday” (Kalkan köyü, Yemişli köyü *Simav -**Kütahya**) (Gülensoy, 1988, s. 203, 207); (Çamlıca köyü *Domanıç -**Kütahya**) (Bekar, 2011, s. 217); (Sarayköy *Pazarlar -**Kütahya**) (Yumurtacı, 2012, s. 119).

buldëy “Buğday” (Şenlik köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 132).

buydey “Buğday” (Kureyşler köyü *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 102); (Sarıçam *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 235); (Samrık köyü, Abaşköyü, İğdeköy *Emet -**Kütahya**) (Öztürk, 2008, s. 90, 115, 129); (Yakuplar köyü, Yeniceköy *Pazarlar -**Kütahya**) (Yumurtacı, 2012, s. 99, 100).

buydëy “Buğday” (Kızıldoğan köyü *Şaphane -**Kütahya**) (Maral, Demirci, 2019, s. 138).

sümtër “Kırmızımtırak, küçük taneli, sert buğday” (Yarış *Emet -**Kütahya**) (DS, V-3714).

DS’de kayıtlı olmadığı halde Kütahya merkez ağzında buğday için *akbuldey*, *sarı buldey*, *karakılçık*.⁷ adlarının kullanımı da tespit edilmiştir

bulgur

Bulgur, “Kaynatılıp kurutulduktan ve kabuğu çıkarıldıktan sonra kırılan buğday”dır (TS, 2011, s. 409). *Burgul* (< *bur*-“eğirmek” + *-ku* “büzülme” +*l*) sözcüğünün göçüşmesi ile *bulgur* şeklini almıştır (Gülensoy, 2007, s. 181). Kütahya ve yöresi ağzlarında *bulgü*, *burgul* şeklinde kullanımları yaygındır.

bulgü “Bulgur” (Ortaca köyü *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 80).

burgul “Bulgur” (Hamur köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 192).

çavdar

Çavdar, “Buğdaygillerden, unlu tane veren bir bitki (*Secale cereale*)”dir (TS, 2011, s. 506). Sözcüğün Farsça kökenli *çüdâr*’dan Arapçaya ve Türkçeye geçtiği belirtilir (Eren, 1999, s. 81). Kütahya ve yöresi ağzlarında ünlü daralması sonucu sözcük *çâvdır* şeklini almıştır.

çâvdır “Çavdar” (Devekayası köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 146).

darı

Darı, “1. Buğdaygillerden, kuraklığa dayanıklı bir bitki, akdarı (*Panicum miliaceum*) 2. Bu bitkinin buğday yerine besin olarak kullanılan tohumu 3. *hlk. Mısır*” (TS, 2011, s. 596). Yerel ağzlarda *akdarı* “Beyaz mısır” şeklinde geçer. Türkçe *tar* kökünden gelen sözcük, OT’de *tarıg* “ekin, bitki; arpa, buğday; tane, tohum; aşıklık” olarak geçer (Eren, 1999, s. 106). Kütahya ve yöresi ağzlarında *ğum darısı* şeklinde kullanılan sözcüğün anlamında değişme de mevcuttur.

ğum darısı “Kuş yemi” (Beciler *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 239).

⁷ A.g.k.

mısır

Mısır, “Buğdaygillerden, gövdesi boğumlu ve kalın, yaprakları şerit biçiminde, boyu yaklaşık 2 metre olabilen, erkek çiçekleri tepede salkım durumunda, dişi çiçekleri yaprakla gövde arasında koçan biçiminde olan bir kültür bitkisi (*Zea mays*)” dir (TS, 2011, s. 1677). Kütahya ve yöresi ağızlarında, *darı* ve *misir* şeklinde kullanılmaktadır.

darı “Mısır” (Yeniceköy *Pazarlar -**Kütahya**) (Yumurtacı, 2012, s. 100).

misir “Mısır” (Bozbelen köyü, Şenlik köyü, Dutlar köyü, Köprücek köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 121, 141, 149, 151); (Pınarbaşı *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 125); (Güneyköy, Hasanören, Gilmanlar *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 153, 160, 226); (Yeşilyurt köyü *Altıntaş -**Kütahya**) (Aydın, 2008, s. 105); (Polat köyü *Gediz -**Kütahya**) (Biber, 2010, s. 92); (Kızıldoğan köyü *Şaphene -**Kütahya**) (Maral, Demirci, 2019, s. 138).

pirinç

Pirinç, “Buğdaygillerden, kökleri bol su içinde yetişen bir bitki (*Oryza sativa*)” dir (TS, 2011, s. 1926). Türkçeye Farsça *birinc* sözcüğünden geçmiştir. Eski diyalektlerde pirince *tuturkan* adının verildiği (Eren, 1999, s. 334) bilinmektedir. Kütahya ve yöresi ağızlarında *piric*, *piriş* şeklinde kullanılmaktadır.

piric “Pirinç” (Kuşu kasabası *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 224).

piriş “Pirinç” (**Kütahya**) (Gülensoy, 1988, s. 163); (Ağaç köyü, Selkisaray köyü, Arpalı köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 173, 222, 263).

yulaf

Yulaf, “Buğdaygillerden, en çok hayvan yemi olarak yetiştirilen otsu bitki (*Avena sativa*)” dir (TS, 2011, s. 2613). Yaprakları düz ve yassı, çiçekleri parlak sarı renkte olan bu bitkinin adı, Rumcadan Türkçeye geçmiştir (Eren, 1999, s. 457). Yerel ağızlarda *ulaf* olarak da geçer. Kütahya ve yöresi ağızlarında ön sesteki /y/ sesinin düşmesiyle *ulaf* şeklinde kullanılmaktadır.

ulaf “Yulaf” (Kureyşler köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 102).

8. Baklagiller ile İlgili Söz Varlığı**burçak**

Burçak, “1. Baklagillerden, taneleri hayvan yemi olarak kullanılan yıllık bir yem bitkisi (*Vicia ervilia*) 2. Bu bitkinin mercimeğe benzeyen ve genellikle hayvan yemi olarak kullanılan tanesi” dir (TS, 2011, s. 414). Gülensoy (2007: 185), ET ve OT’de *burçak* (< *bū+r+ça-k*) şeklinde kullanıldığını belirtmiştir. Kütahya ve yöresi ağızlarında bu bitki için *bırçak*, *burçalak* adları mevcuttur.

bırçak “Burçak” (Bozbelen köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 121).

burçalak “Burçak” (*Domaniç -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 795).

nohut

Nohut, “Baklagillerden, ana yurdu Akdeniz kıyıları olan, birleşik telek yapraklı, çiçekleri sarımtırak renkte, tanesi baklamsı bir bitki (*Cicer arietinum*)” dir (TS, 2011, s. 1777). Türkçeye Farsça *nohūd*’dan geçmiştir. Kütahya ve yöresi ağızlarında genellikle sözcüğün ünlü genişlemesi, iç ses ünsüz düşmesi gibi ses değişimleri sonucu oluşan şekilleri kullanılmaktadır: *nöhöt*, *nöhöt*, *nohot*, *nohuT*, *no oT*, *no_ut*, *no_out*, *no_uT* gibi.

nöhöt “Nohut” (Bozbelen köyü, Çobanköy, Şenlik köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 122, 125, 132).

nohöt “Nohut” (Kuşu *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 191).

nohot “Nohut” (Çokköy *Domanıç -**Kütahya**) (Bekar, 2011, s. 220).

nohuT “Nohut” (Hamur köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 190).

no oT “Nohut” (Kozluca köyü *Domanıç -**Kütahya**) (Bekar, 2011, s. 243).

no_ut “Nohut” (Yalnızsaray *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 91).

noout “Nohut” (Sofular köyü *Pazarlar -**Kütahya**) (Yumurtacı, 2012, s. 82).

no_uT “Nohut” (Pınarbaşı *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 125).

9. Gelincikgiller ile İlgili Söz Varlığı

haşhaş

Haşhaş, “Gelincikgillerden, kapsüllerinden afyon elde edilen, tohumlarından yağ çıkarılan bir yıllık ve otsu bir kültür bitkisi (Papaver somniferum)” dir (TS, 2011, s. 1056). Sözcük, Arapça *haşhāş*’tan Türkçeye geçmiştir. Kütahya ve yöresi ağzlarında genellikle /h/ sesinin düşmesi sonucu oluşan *haşaş*, *haşâş*, *haşes*, *haşheş* şekilleriyle kullanılmaktadır.

haşaş “Haşhaş” (Yapak *Pazarlar -**Kütahya**) (Yumurtacı, 2012, s. 114).

haşâş “Haşhaş” (Gılmanlar *Simav -**Kütahya**) (Dinçay, 2009, s. 227).

haşes “Haşhaş” (Bozbelen köyü *Tavşanlı -**Kütahya**) (Tayşi, 2007, s. 122); (Yalnızsaray *Aslanapa -**Kütahya**) (Yavaş, 2009, s. 125); (Çeltik köyü *Gediz -**Kütahya**) (Biner, 2010, s. 109); (Tiraz köyü *Domanıç -**Kütahya**) (Bekar, 2011, s. 240); (Selkisaray köyü, Arpalı köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 214, 217, 263).

haşheş “Haşhaş” (Yenice köyü Abaş köyü, Uzunçam köyü *Emet -**Kütahya**) (Öztürk, 2008, s. 102, 114, 127).

10. Bitki Kavram Alanına Giren Diğer Söz Varlıkları

Üzerine herhangi bir şey asmaya yarar nesne olarak anlamıyla kullanılan askı sözcüğünün halk ağzında duvara ya da tavana asılan meyve ve sebze için kullanılması dikkate değerdir. Nitekim iç sesteki k < g tonlulaşması sonucunda oluşan *asgı* şeklindeki kullanımı, Kütahya’nın Emet ilçesi ağzında rastlanmaktadır.

asgı “İple bağlanıp duvara, tavana asılan sebze meyve” (*Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 144).

bağcık (III): “Göl kamışı” (Çüküler *Simav -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 476).

gülyasır “Yabanî güle benzer dikenli meyveleri olan bir bitki” (Eğrigöz *Emet -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 2221).

pamık “Pamuk” (Hamur köyü *Dumlupınar -**Kütahya**) (Ekici, 2019, s. 198).

bük (I) “1. Ova ve dere kıyılarındaki çalı ve diken topluluğu” (*Domanıç Ilıcaksu -**Kütahya**) (DS, 2009, s. 814).

bük “Çalı ve diken topluluğu” (Ilıcaksu beldesi *Domanıç -**Kütahya**) (Bekar, 2011, s. 194).

SONUÇ

Anadolu’nun pek çok şehrinde, beldesinde, köyünde olduğu gibi Kütahya ve yöresinde yaşayan halk da gıda, boya, kozmetik, dokuma, sağlık gibi çeşitli sektörlerde kullanılan pek çok bitkiye özel adlar vermiştir. Yapılan çalışma sonucunda 170 bitki adı tespit edilmiştir. Bunlardan 64’ü DS’de kayıtlıdır, 110’u DS’de kayıtlı değildir. Bu adlardan 85’i yüksek lisans tezlerinde mevcut iken 27’si bir yazılı kaynaktan mevcut değildir (*bkz.* Tablo 1, 2). Bu adların kavramsal alana göre yapılan sınıflandırmasında elde edilen veriler ise şu şekildedir:

1. 13 meyve için kullanılan adların sayısı 37'dir. Bunlar; ardıç ağacının meyvesi için *gılı gili*; armut için *akcarmut, akça armut, karambul armudu, kızıl armut, hüsnüyusuf*, badem için *payam*, böğürtlen için *bük, göğemcik, kür*; elma için *alma, Amasya, dalbasan, gelincik, golden, şingirdaklı elma, yaz elması*; erik için *can eriği, cırtlak, cücem eriği, dağ eriği, eşi erik, göğem eriği, gök erik*; karpuz için *ğâpıs, hışır, karpız*; kavun için *bosTan, dülek, gavın, gavun, hışır*; kızcık için *güren*; kiraz için *kirez*; muşmula için *döngel*; şeftali için *tülütombak*, vişne için *fişne* şeklinde kullanılan adlardır.

2. 14 ot için kullanılan adların sayısı 21'dir. Bunlar; ayvadana için *akbaş, akbaşlı, ayvadana, ayvadanesi*; bağa için *bağala*; civanperçemi için *marsıma*; çörek otu için *efenk*; hindiba için *karakavuk*; ısırgan için *cısrıgan, cıcirgen, cisirgen, gecirgen, gicirgen*; semizotu için *bostan otu*; şeytanti için *baldirgan*; tere için *gerdime*; deve dikenini için *kavgan*; it hıyarı için *kargaiğnesi*; karamuk için *acımuk*; yavşan otu için *acı yavşan*; yonca için *acı yonca* şeklinde kullanılan adlardır.

3. 4 ağaç türü için kullanılan adların sayısı 4'tür. Bunlar; kavak için *gavak*; kızcık ağacı için *ğızılçık ağacı*, söğüt ağacı için *söğüt ağacı*, vişne ağacı için *vişne ağacı* şeklinde kullanılan adlardır.

4. 13 sebze için kullanılan adların sayısı 45'dir. Bunlar; biber için *büber*; domates için *dometis, tomata, tomatas, tomatıs, tomatiz*; fasulye için *böğölce, bölce, börölce, fasille, fasilye, fasille, fasilye, fasula, fasula, fasulle, fasülle, Alman barbunyası, Ayşe kadın, okla fasülyesi, sırk fasülye*; havuç için *çukündür, çügündür, deper otu, deber, ediyaman, teperotu, labada için acıgıcı, acı güneş*; marul için *marıl*; pancar için *çükündür, mancar, pançar*; patates için *patatis, pate, patet, patetis*; sarımsak için *samsak, samsak*; salatalık için *zalatalık*; soğan için *gırmık, so-an, sovan*; yer elması için *domalak*; zeytin için *zētin* şeklinde kullanılan adlardır.

5. Mantar türlerine ait adların sayısı 4'tür. Bunlar; *domalan, ebcin, gav, melki* şeklinde kullanılan adlardır.

6. 4 çiçek türü için kullanılan adlarının sayısı 12'dir. Bunlar; ayçiçeği için *ayçiçē, günaşığı, günaşıK, gündöndü, günebakan*; mor çiğdem için *koyun gözü*; papatya için *akbaşlı, babaçça, bobaçça, bobaçça, bubeşça*; sarmaşık için *cafa çiçeği* şeklinde kullanılan adlardır.

7. Buğdaygiller ailesinden olan 8 bitki için kullanılan adların sayısı 27'dir. Bunlar; arpa için *alpa, apa, arpa, arpe*; buğday için *akbuldey, boğdey, büdey, buğdey, bulday, bulday buldey, buldey, buydey, buldey, karakılçık, sarı buldey, sümter*; bulgur için *bulgū, burgul*; çavdar için *çavdır*; darı için *gum darısı*; mısır için *darı, misir*; pirinç için *piric, piriş*; yulaf için *ulaf* şeklinde kullanılan adlardır.

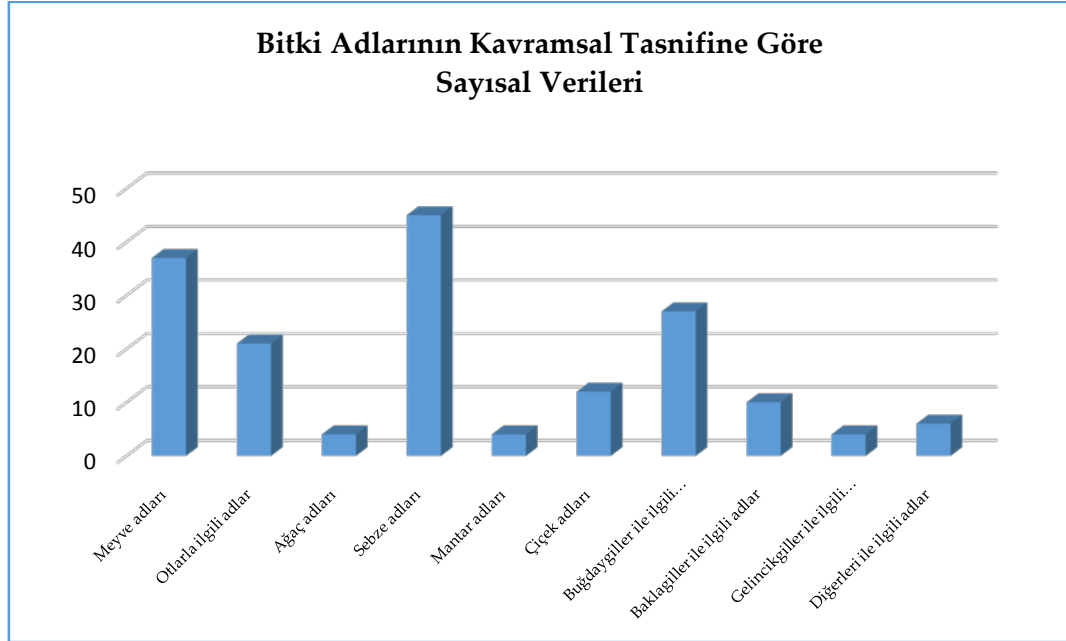
8. Baklagiller ailesinden olan 2 bitki için kullanılan adların sayısı 10'dur. Bunlar; burçak için *birçak, burçalak*; nohut için *nöhöt, nohöt, nohot, nohuT, no oT, no_ut, nosut, no_uT* şeklinde kullanılan adlardır.

9. Gelincikgillerden olan 1 bitki için kullanılan adların sayısı 4'tür. Bunlar; haşhaş için *haşaş, haşás, haşes, haşheş* şeklinde kullanılan adlardır.

10. Herhangi bir gruba dâhil edilemeyen bitki adının sayısı 6'dır. Bu; tavana asılan sebze ve meyveler için *asğı*, göl kamışı için *bağcık*, yaban gülüne benzer bitki için *gülyasir*, pamuk için *pamık*, çalı ve diken topluluğu için *bük ve bük* şeklinde kullanılan adlardır.

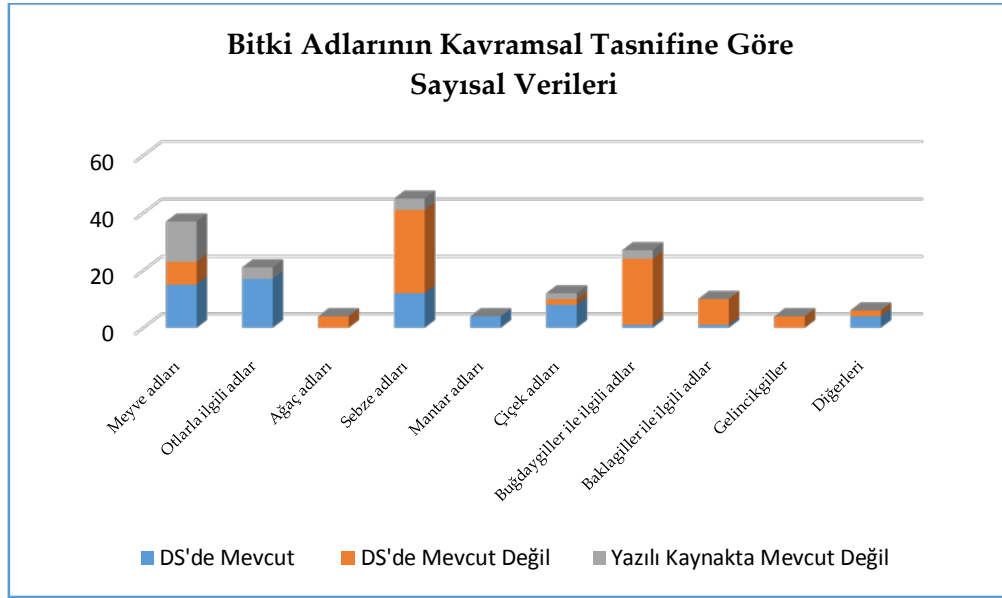
Tablo 1: Kütahya ve Yöresi Ağızları Bitki Adlarının Kavramsal Tasnifine Göre Sayısal Verileri

Bitki Adları	Sayı
Meyve adları	37
Otlar ile ilgili adlar	21
Ağaç adları	4
Sebze adları	45
Mantar adları	4
Çiçek adları	12
Buğdaygiller ile ilgili adlar	27
Baklagiller ile ilgili adlar	10
Gelincikgiller ile ilgili adlar	4
Diğerleri ile ilgili adlar	6

Grafik 1: Kütahya ve Yöresi Ağızları Bitki Adlarının Kavramsal Tasnifine Göre Sayısal Verileri

Tablo 2: Bitki Adlarının Kayıtlılık Durumuna Göre Sayısal Verileri

Bitki Adlarının Kavramsal Tasnifi	DS'de Mevcut Olanların Sayısı	DS'de Mevcut Olmayanların Sayısı	Yazılı Kaynakta Kayıtlı Olmayanların Sayısı
Meyve adları	15	8	14
Otlarla ilgili adlar	17	-	4
Ağaç adları	-	4	-
Sebze adları	12	29	4
Mantar adları	4	-	-
Çiçek adları	8	2	2
Buğdaygiller ile ilgili adlar	1	23	3
Baklagiller ile ilgili adlar	1	9	-
Gelincikgiller ile ilgili adlar	-	4	-
Diğerleri	4	2	-

Grafik 2: Bitki Adlarının Kayıtlılık Durumuna Göre Sayısal Verileri

DS'de ve Kütahya ve yöresi ağızlarıyla ilgili olarak hazırlanan yüksek lisans tezlerinde mevcut olmayan ancak Kütahya merkez ağızında yaygın olarak kullanılan 21 bitki adı bulunmaktadır. Bunların kavramsal alana göre tasnifi şu şekildedir:

1. Meyve adlarının sayısı 14'tür. Bunlar; armut türleri için *karambul armudu, kızıl armut, hüsnüyusuf*; elmanın türleri için *Amasya, dalbasan, gelincik, golden, şingirdaklı elma, yaz elması*; eriğin türleri için *can eriği, cücem eriği, dağ eriği, eşi erik, gök erik* şeklinde kullanılan addır.

2. Otlarla ilgili adların sayısı 2'dir. Bunlar; ayvadana için *akbaş, ayvadenesi* şeklinde kullanılan addır.

3. Çiçek adlarının sayısı 2'dir. Bunlar; ayçiçeği için *günebakan, güneşiği* şeklinde kullanılan addır.

4. Buğdaygiller ile ilgili adların sayısı 3'tür. Bunlar; buğday için *akbuldey, sarı buldey, karakılçık* şeklinde kullanılan addır.

EXTENDED ABSTRACT

Language is a social phenomenon; it is a cultural identity. It is an important tool in describing all kinds of subjects in social life. A nation's geographical region, lifestyle, philosophy of life, belief, nutrition, shelter, economic life, social relations and cultural structure can be recognized in the language of that nation.

The vocabulary that language has is the most important means of this recognition. Because the most significant and clearest information that determines the character of a language is hidden in its vocabulary. Turkish has a wealthy vocabulary in terms of animal and plant names. This situation shows that the first occupation of Turks living in touch with nature was animal breeding, and agriculture, in other words plants, entered their lives after animal breeding. Plants have an important place not only for Turks but also for other nations in determining their lifestyles and in presenting their nutritional habits.

The entire vocabulary of a language cannot be determined by just creating the standard language dictionary. It is necessary to determine the vocabulary of the dialects which are among the substrate of that language. Because the dialects bear the traces of the change and development phases of a language since its appearance. In this respect, dialects can be called the most basic building blocks of the language. Examining the dialects of a language helps to enlighten the historical periods in that language and to determine the vocabulary.

There are many numbers of plants' name in Turkey's Turkish vocabulary. If we add the names of plants named differently in the Turkish dialects of Turkey, this number will increase significantly. Because in Turkish geography, every plant has many different names and even each name has different variables. For example *hindiba* is named as *ak güneş, ak güneşik, çakçak, çatlankoz, gügeyik, hindibağ, and yavşan otu* is named as *acı ot, kara pelin, sancı otu*. Many of these names have not yet entered dictionaries or the books about botanic. However, in all Turkey it is known to about ten thousand wild plant names be used with the different pronunciation styles. This number is an important figure that reflects the interaction of Turks, who are accepted as the founders of the steppe culture, with nature, and a remarkable data showing the plant diversity in the Turkish geography. These data are needed to determine the area occupied by plant names in Turkish vocabulary. Because nations' lifestyle, life philosophy, cultural structure, eating habits, shelter and economic life determine the world of concepts are determines the world of concepts. A nation can be only identified by its own language. Each of the words is an expression of an identity feature, and hides deep traces of Turkish culture in its structure. The names given by Turks to plants are also these types of words. Therefore, Turkish language and culture cannot be considered as independent of the plant names.

In this study, 170 words the plant names, and in their concept fields are handled in the dialects of Kütahya's region . For this, the Compilation Dictionary, Gülensoy's "Kütahya and Local Dialects" and master theses on the dialects of Kütahya and localities were utilized. First, the names of the plants belonging to Kütahya and its region, which are mentioned in the written sources were determined by scanning method, and the names of the plants that were not registered yet in studies related to the dialects of Kütahya and its region were determined by the compilation method. Findings are listed alphabetically. By utilizing Baytop's dictionary called "Turkish Plant Names Dictionary", their today's equivalents are given and their thematic classification is made. The obtained numeral data are presented as tables at the end of the study; shown in graphics.

KISALTMALAR

A.g.k.	Adı geçen kişi
DS	Derleme Sözlüğü
ET	Eski Türkçe
MBTS	Misalli Büyük Türkçe Sözlük
OT	Orta Türkçe
TDK	Türk Dil Kurumu
TS	Türkçe Sözlük
TÜBA	Türkiye Bilimler Akademisi

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (1996). *Türkçenin sözcük varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (1988). *Her yönüyle dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, M. (2008). Ordu ve yöresi ağzlarında armut adları. *Turkish Studies*, 3(3), 129-138. doi: 10.7827/TurkishStudies.333
- Aydın, N. (2008). *Kütahya Altıntaş yöresi ağzı (İnceleme, metinler, sözlük)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli büyük Türkçe sözlük* (C. 1-3). A. Topaloğlu (Ed.). İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Baytop, T. (1994). *Türkçe bitki adları sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bekar, B. (2011). *Kütahya Domaniç ağzı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Biber, S. (2010). *Kütahya Gediz ve yöresi ağzı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Diñçay, M. A. (2009). *Kütahya Simav ağzı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (1988). *Kütahya ve yöresi ağzları (İnceleme, metinler, sözlük)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü -etimolojik sözlük denemesi* (C. I-II). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, T. & Alkaya, E. (2011). *Türkiye Türkçesi ağzları bibliyografyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ekici, F. (2019). *Kütahya Dumlupınar ve yöresi ağzı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Maral, Demirci, E. (2019). *Kütahya Şaphane ağzı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Özaltay, B. & Köşe, A. (2006). *Terceme-i cedîde fi'l-havassî'l-müfredede (1102/1690) Metin-bitkiler-sözlük-sadeleştirilmiş metin-ıtkıbasım*, İstanbul: Merkezefendi Geleneksel Tıp Derneği.
- Öztürk, D. (2008). *Kütahya Emet yöresi ağzı (İnceleme, metinler, sözlük)* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Sami Şemseddin (2010). *Kamus-ı Türkî*, P. Yavuzarslan (Haz.), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şahin, İ. (2016). Filoloji ve botanik alanlarının kavşağında yerel fitonimler (Bitki adları) meselesi. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [Taed] 56, 775-791. doi: 10.14222/Turkiyat1557.
- Tayşi, M. (2007). *Tavşanlı ve yöresi ağız incelemeleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati* (C. 4). Ankara: TÜBA.
- DS: TDK (2009). *Türkiye'de halk ağzından derleme sözlüğü* (C. I-VI). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TS: TDK (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yavaş, Ö. (2009). *Kütahya Aslanapa ve Yöresi Ağzı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Yumurtacı, A. (2012). *Kütahya Pazarlar Ağzı* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dumlupınar Üniversitesi, Kütahya.
- Web Adresi**
- Güncel Türkçe sözlük (11.07.2002), Erişim adresi: <http://tdk.gov.tr/icerik/diger-icerikler/tumsozlukler/Erisim> tarihi: 11.07.2020
- Ayverdi, İ. & Topaloğlu, A. (2011.10.24), Erişim adresi: <http://kubbealti.org.tr>, Erişim tarihi: 16.02.2020.
- "Mor çiğden ne zaman açar?" (2016.01.20), Erişim adresi: [http:// elmaelma.com](http://elmaelma.com), Erişim tarihi: 16.02.2020.